

ON ABSENCE IN LITERATURE, PHILOSOPHY AND LITERARY CRITICISM

Virgil Podoabă

Prof. PhD, "Transilvania" University of Brașov

Abstract: Lucrarea e o primă încercare de abordare a unui concept și a unui referent onologic, nediscutate sistematic în cultura română, care au făcut o carieră impresionantă în literatura modernă, mai ales în poezia lui Mallarmé, în filosofia modernă, mai ales la Heidegger și în filosofia franceză negativității, ca și în critica literară din secolul XX și începutul celui în care ne aflăm. Tematica absenței și a corelatelor sale negative e caracteristică atât unei linii majore a literaturii, dar mai cu seamă a poeziei europene moderne și nu numai, cât și uneia din cele mai puternice și productive linii a filosofiei secolului trecut cu prelungiri pînă azi. Scopul lucrării e de a evidenția succint și hiperselectiv sensurile absenței în cele trei zone ale menționate, unde conceptul a fost utilizat intens și are sensuri deja consolidate, precum și de a face un prim pas în vederea apropiării lui și în cultura română, care ar putea duce în viitor, dacă se vor face și alți pași, la o comunicare mai bună între cultura noastră și culturile în care termenul e deja bine codificat și lizibilizează fenomene pe care, în România, comunismul le-a escamotat sau chiar interzis.

Keywords: absență, simulacru, urmă, moarte, teme, subiect.

Spre deosebire de contrariile lor, prezență și prezent, care au o istorie încărcată, generoasă și de prim rang în teologia, mistica și metafizica europene, de unde au fost absorbite și în spațiul literar, substantivul absență. (lat. absentia, ae, carență, lipsă, gol, vid, dar și separare, îndepărtare) și adjectivul absent (lat. absens, -tis, a nu fi prezent într-un loc, a fi lipsit de ceva, a vădi o lipsă sau o carență, dar și a fi distras, a fi cu gîndul în altă parte), deși cuvinte vechi și ele, vor avea parte de un destin mai generos în literatură și filosofie – totuși, nu fără legătură cu o precedentă ilustră, ajungînd pînă în modernitate: teologia apofatică sau negativă (v. apofatic), unde divinitatea e discutată implicit sau chiar explicit și sub aspectul absenței, ca "Dumnezeu absent" (Georges Poulet, 1985, p.11; 1992, p. 5) – mai cu seamă în epoca modernă.

Utilizat sporadic de poetul Stéphane Mallarmé în reflecțiile sale despre experiența poetică, condiția poetului, poezie și limbaj (Stéphane Mallarmé, 1985, pp. 101-102, 119, 143),

dar fără să aibă la el portanța semantică și poziția centrală pe care le va avea la unii dintre comentatorii săi importanți, termenul absență – provenind din verbul latin *absum, esse, afui*, (compus din prep. *ab, de la, din, de, după + esse, a fi*), a fi absent, a lipsi; a nu lua parte; a nu fi alături, a nu sprijini; a nu exista, a lipsi; a fi departe, la distanță; a fi în afară de – va face carieră literară și filosofic-speculativă (de altminteri, la fel ca și adevitivul și adverbul *absent, -ă*) mai ales la exegeții importanți ai poetului, spre exemplu, la Maurice Blanchot, Georges Poulet sau Hugo Friederich, care vor transfera asupra sa greutatea unor termeni centrali, cu toții negativi, în gândirea poetică mallarméană, precum moarte, neant, absolut, dispariție sau noapte. La poet, contextele cele mai puternice în care apare sînt conexe fie intuiției neantului ontologic, ca atunci cînd, de pildă, vorbește despre “o noapte”, echivalent simbolic al neantului și morții, “făcută din absență”, fie faimoasei sale tehnici poetice a dereficării, a derealizării sau nulificării realității concrete, ori ca atunci cînd se referă “noțiunea pură” de floare, “cea absentă din toate buchetele”, adică la floarea, nu mai puțin celebră decît tehnica, devenită noțională tocmai prin această tehnică de tratare a concretului (Stéphane Mallarmé, 1945, p. 368). La el, pe scurt, absența desemnează o evidență ontologică: aceea a golului, a vidului, a neantului lumii, ca rezultat al dispariției temeiului ei substanțial, dar și rezultatul aplicării deliberate a tehnicii menționate, constînd în epurarea obiectului (realitatea) și subiectului (ființa poetului) de referent prin intermediul unui limbaj el însuși dereferențializat.

La critici săi întîlnim toate nivelele de semnificație, mai mult sau mai puțin implicite, ale absenței mallarméene: de la nivelul obiectului privat de realitate ontologică, al neantului, morții sau “noptii” din lume, trecînd deopotrivă prin cel al subiectului creator, al “dispariției elocutorii a poetului”, al morții sale simbolice, care-l va face la un moment dat să spună “eu sînt perfect mort” și “acum sînt impersonal”(Stéphane Mallarmé, 1985, pp. 151, 139, 141), de fapt, al “sinuciderii filosofice” a poetului (Georges Poulet, 1976, pp. 323-339), pînă cel al cel al limbii, care “nu posedă realitatea pe care o exprimă”, adică “realitatea lucrurilor” (Maurice Blanchot, 1980, p. 33), și la cel tehnic, de derealizare, de anulare fictivă a realității concrete a obiectului și subiectului și de instaurare în locul lor, în pur limbaj, a unui construct poetic artificial, abstract și fictiv, fără subiect și obiecte reale, făcut doar din cuvinte goale, vide de referent, situat în afara spațiului și a timpului populate de lucruri și evenimente reale, într-un spațiu și un timp ale absenței pure.

Astfel, la Hugo Friederich, pe de-o parte, absența e sinonimă totodată cu neantul mallarméan, cu golul din cuvînt și, mai ales, cu faimosul concept al criticului, acoperind după el întreaga poezie modernă, de “transcendență goală” în sens ontologic, pe care poezia lui

Mallarmé ar exprima-o, în modul cel mai radical, chiar la nivelul limbajului, iar pe de alta, ea are și un sens tehnic și ontic, ținând de procedeul onto-poietic al derealizării realelor, de ceea ce el numește “dislocarea realului în absență” sau “dislocarea în absență a concretului” (Hugo Friederich, 1969, pp.103, 111, 128-129, 132).

La fel, Georges Poulet sesizează absența pe toate planurile și de-a lungul întregului traseu a poeziei și gândirii lui Mallarmé: astfel, conform criticului, încă din tinerețe, planul conștiinței de sine a poetului e “asociat cu constatarea unei absențe quasi universale” (Georges Poulet, 1977, p. 96), în virtutea căreia el se percepe ca “o ființă privată de azur, privată de fericire, privată dacă nu de ideal, atunci măcar de orice proximitate cu acest ideal”, pentru ca apoi, când poetul aplică deja procedeul derealizării, pe care criticul o numește pe drept cuvânt îndoială hiperbolică (Georges Poulet, 1976, pp. 333-343), analogon negativ al celei carteziene (Georges Poulet, 1977, pp. 100-101), absența să traducă, pe planul simbolisticii, principalele simboluri ale negativității mallarméene, Noaptea, moartea și Neantul sau Nimicul: “Noaptea este obscuritate totală, absență a cunoașterii și chiar a vieții, negație a oricărei existențe, neant care trebuie să fie străbătut. [...]. Dar noaptea experimentată în ea însăși, îndurată de cel pe care ea îl orbește și anulează, este o stare radical negativă, un fel de moarte. În noaptea Mallarmé se confruntă cu Nimicul. Asta nu înseamnă că el simte că moare [...], el se aprehendează ca și cum ar fi deja mort. Mort într-un univers el însuși mort. Astfel, el se descoperă suprimat prin aneantizarea celor doi termeni ai opoziției radicale între Materie, real, și Vis, fictiv, în care trăise pînă acum. Să remarcăm că Mallarmé purcede la destrucția de sine și a lumii printr-o decizie liberă a spiritului, care este atît de universală și de totală încît nici un vestigiu de pozitivitate nu poate să scape acestei hecatombe întunecate. Specie de sinucidere în care cel ce visează să se suprimă, suprimă totodată, implicit, și universul în care el se plasează”(Idem ibidem, p. 109). În sfîrșit, dincolo de înțelesul marilor simboluri și de sensul ei onto-poietic, criticul vede absența generalizîndu-se și asupra spațiului și timpului mallarméene, primul ajungînd în cele din urmă să desemneze un “loc pustiu, negativ [...], al absenței oricărui vis [...], al unui ideal care nu mai există”, iar al doilea – o durată constituită din “perpetuitatea unei carențe și din permanența unei absențe”, adică o “durată goală, nudă, durată înghețată și pustie, durată care nu curge, nu înaintează, durată încremenită” (Georges Poulet, 1976, pp. 311-339).

La Blanchot, însă, absența devine termen de referință atît în eseurile despre Mallarmé, cît și în propria critică și meditația sa filosofică asupra literaturii și artei.

De asemenea, poate nu fără legătură cu prezența infinitivului esse (a fi, ființă) la rădăcina sa, care-i conferă excelente valențe ontologice, absența a devenit un termen destul de

frecvent și în filosofia contemporană a negativității, mai cu seamă a celei franceze, probabil, uneori inspirată și ea de gândirea ontologică și metafizică a lui Mallarmé, nu numai de cea, filtrată prin interpretarea lui Alexandre Kojève, a lui Hegel, ori a unor Nietzsche și Heidegger.

Astfel, la Maurice Blanchot, absența apare ca un termen capital și central, iar la Georges Bataille – mai ales prin sinonimii săi, precum neant, vid, moarte, necunoaștere (non-savoir), imposibil etc. Era cumva firesc ca hegeliano-kojèvienii francezi, totodată mari interpreți ai celorlalți doi gânditori germani, să fi ajuns și la el, câtă vreme unele din categoriile negative utilizate de inspiratorii lor îl implicau mereu într-un fel sau altul, iar uneori au chiar apelat la el în contexte cu destulă portanță. De pildă, pentru a explica rolul dorinței în geneza conștiinței de sine a omului în înțelesul hegelian din capitolul IV al Fenomenologiei spiritului, care constituie tema decisivă a interpretării sale, Kojève apelează – spre a indica negativitatea funciară a dorinței hegeliene, faptul fundamental că “Eul dorinței este vid” – la expresia “prezența absenței unei realități” (Alexandre Kojève, 1996, pp. 14-15).

La fel, la Heidegger există, deși fără să fie centrale, chiar conceptele de Abwesen, absentare, și de Abwesen, absență, neajungere la prezență, retragere din prezență, opuse lui Anwesen, ajungere la prezență, și lui Anwesenheit, prezență (și care împreună dau o formulă ca die Anwesen der Abwesen, ajungerea la prezență a absentării), iar Abgrund, abis, concept esențial în eseul *La ce bun poezi ?*, este interpretat de filosoful însuși ca “absență totală a temeiului” teologic și metafizic, într-un context în care vorbește despre “vremurile sărace” holderliniene, adică despre o vîrstă a lumii lipsită de zei, adică vidată ontologic, metafizic și teologic: “În cele ce urmează voi gândi pe Ab- din Ab-grund ca absență totală a temeiului. Temeiul este solul pentru o înrădăcinare și o situare fermă. Vîrsta lumii care își pierde temeiul, stă suspendată în abis” (Martin Heidegger, 1982, p. 211).

Tot în Franța, absența e un termen important la gânditorii diferenței, la nietzscheano-heideggerienii Derrida, Lacan și Deleuze, adică în filozofia dezîntemeietoare a urmei (Jacques Derrida, 1980, pp. 77-120) și a simulacrului (Gil Deleuze, 1992, pp.7-8, 183-192, 425-460) sau, cum o numește Vattimo, în filozofia derridiano-lacaniană a absenței și în aceea deleuziană a simulacrului. Pornind o teză heideggeriană scandalooasă – dar gândită mai înainte de Mallarmé – din *Scrisoare despre umanism* (Martin Heidegger, 1988, pp. 297-343), după care limbajul este “casa ființei”, în înțelesul că ființa survine în limbaj și e totodată o survenire a limbajului (teză rezumată într-un enunț faimos al lui Gadamer, astfel: “ființa, care poate fi înțeleasă, e limbaj”), această “gîndire a diferenței” sau “gîndire deconstructivă” (Gianni Vattimo, 1996, pp. 162-174), descinzînd din Nietzsche și Heidegger, dar legată și de

structuralism, va radicaliza într-atît această teză încît va priva ființa însăși de orice posibilitate de acces la prezență, ca și de orice teme metafizic, de orice origine sau model original/originar, ajungînd astfel, pe căi diferite, la afirmarea a. ei, fie ca urmă, trace, fără raportare la vreun prezență plină, fie ca simulacru fără relație cu vreun arhi-model: "Gîndirea contemporană – nu însă și Gadamer – a interpretat «identificarea» heideggeriană dintre ființă și limbaj ca afirmarea unei insurmontabile «absențe» a ființei, care ar putea să se afirme permanent numai ca urmă. Această afirmare a absenței și a urmei poate fi făcută fie ca o rămășiță de profundă nostalgie pentru prezență, cum se întîmplă la Derrida și Lacan; fie din punctul de vedere al unei eliberări a simulacului de orice raportare la original și de orice nostalgie pentru acesta, ca la Deleuze. În ambele cazuri însă, teza «identității» dintre ființă și limbaj este citită ca o lichidare a oricărei posibilități de raportare la un «originar», în favoarea unei concepții a experienței care se mișcă în superficialitate". Căci "filozofia absenței are interes să afirme mai ales caracterul de absență, constitutiv, al ființei, dar aceasta în termeni ce sînt încă de descriere metafizică (ființa este absență), iar filozofia simulacului are interes mai ales să lichideze, prin noțiunea de repetiție diferențială, orice referire la vreun original-originar" (Gianni Vattimo, 1994, pp. 82-84). Pe de altă parte, aici nu este afirmată doar absența funciară a ființei și absența vreunui model originar în producerea simulacrelor, ci însuși subiectul își pierde poziția de prezență plină și funcția de origine, Derrida, de pildă, admirînd în interpretarea structuralismului lui Levi-Strauss din Gîndirea sălbatică și Crud și gătit tocmai absența subiectului: adică "abandonarea declarată a oricărei referințe la un centru, la un subiect, la o sursă privilegiată, la o origine sau la o arhie absolută. [...]. Absența centrului e aici absența subiectului și absența autorului" (Jacques Derrida, 1998, pp. 384 -385).

Nici la maestrul său, mare cititor al lui Nietzsche, Heidegger, Bataille, Blanchot, Klossowski sau Levi-Strauss și gînditor al diferenței și el, la Michel Foucault, în studiile de arheologia cunoașterii, lucrurile nu stau, în esență, altfel decît la discipol. Și el privilegiază limbajul în dauna ființei subiectului, mai ales, punînd sub semnul întrebării rolul fondator, originant al acestuia și văzînd în el aproape în mod constant, încă de pe vremea conferinței Ce este un autor (1964), doar "o funcție (variabilă și complexă) a discursului". Subiectul diferitelor limbaje sau scriituri moderne, fie ele ale operelor literare sau de alt tip, nu este un subiect existențial plin, ci mai curînd o absență, după cum el nu este nici originea limbajului – înțeles el însuși uneori la modul negativ, mallarméan și blanchotian, în relație cu moartea, ca "transparentă reciprocă a originii și morții", ca "vid esențial" (Michel Foucault, apud Mircea Martin, 1996, pp. 9, 28) – ci mai curînd o copie a altor copii, un simulacru complex, alcătuit din

limbaje preexistente, fiindcă ceea ce arheologia foucaultiană a discursurilor cunoașterii descoperă, începînd cu secolul al XIX-lea, “este nu atotputernicia unui discurs prim, ci faptul că, înainte de a pronunța cel mai neînsemnat dintre cuvinte, noi sîntem deja dominați și îmbibați de limbaj” (Michel Foucault, 1996, p. 352). Altfel spus, pentru el, subiectul e limbajul, iar această teză, în plus, radicalizată prin desprinderea lui de referent, e confirmată și de propriul scris: ”Foucault ne oferă spectacolul unui limbaj nu numai fără subiect (cum pretindea), dar și fără referent” (Mircea Martin, op. cit., p. 31). Aceeași teză despre dispariția subiectului ca prezență plină și despre instalarea, pe locul vacant lăsat de acesta, a limbajului, care-i marchează absența, e formulată net, în legătură cu scriitura, de criticul Roland Barthes: “subiectul nu este o plenitudine individuală [...], ci, dimpotrivă, el este un vid în jurul căruia scriitorul împletește un cuvînt infinit transformat, în așa fel încît orice scriitură care nu minte nu desemnează atributele interioare ale unui subiect, ci absența sa. Limbajul nu este predicatul unui subiect [...], ci este subiectul”(Roland Barthes, 1980, p. 172).

În sfîrșit, criticînd structuralismul ontologic – de care au fost legați prin diverse fire unii dintre cei de mai sus, precum Foucault, Derrida și Barthes – pentru că visa să identifice, cum s-antîmplat în versiunea sa lacaniană sau în cea levi-straussiană, un metasistem, un cod metafizic inexistent, de fapt, să identifice “Codul Codurilor, Ur-Codul” sau Ur-structura, (Umberto Eco, 1968, pp. 48-49) care se-ndepărta pe măsură ce era mai insistent căutată, Umberto Eco a ajuns să vorbească, utilizînd expresia în titlul unei cărți faimoase la vremea sa, chiar de *struttura assente*, structura absentă, pe care o descrie astfel: “Structura este ceea ce nu este încă. Dacă există, dacă am identificat-o, dețin numai un moment intermediar al lanțului care îmi garantează existența, sub ea, a unei structuri mai elementare” (Id. *ibid.*, 1968, p.323), dar care, în integritatea sa primă sau ultimă, nu ce e de găsit niciodată. Ur-structura, deci, “se relevă numai prin propria ei absență progresivă. Absența constitutivă a Metacodului permite afirmația că, întrucît e absentă, structura constitutivă a oricărei alte structuri nu este structurată” (Cornel Mihai Ionescu, 2002, p. 18).

***În fond, la gînditorii negativității, ca și la cei ai absenței, urmei și simulacrului, structuraliști sau nu, majoritatea lor și prozatori remarcabili, sensul principal și larg al absenței ar fi cam acesta: de lipsă sau de dispariție a temeiului onto-metafizic, de dezîntemeiere, de privare a ceva, fie acesta obiectul sau subiectul, de substanță ontologică, de desubstanțializare, de vid ontologic, de deontologizare, de înlocuire a ființei sau a temeiului originar, a fundamentului cu, de pildă, urma derridiană. Și ar mai fi unul, situat pe treapta următoare a acestui nivel, să-i spunem, ontologic, de sens: de derealizare, de înlocuire a diferitelor tipuri de

realitate cu, de pildă, simulacrele, lipsite de model original, ale lui Deleuze sau, și mai radical, cu cele complet ireferențiale – aparținând deja lumii telematizate sau “societății transparente” contemporane (Gianni Vattimo, 1995, pp. 5-34) – ale lui Baudrillard, (Jean Baudrillard, 1981, pp. 9-69, 177-187, 227-234), la care, în plus, subiectul nu este doar un vid, o absență, ci e chiar fost scos, în lumea contemporană, postmodernă, din joc de către obiect, fiind sedus de acesta din urmă prin intermediul unor “strategii fatale” (Jean Baudrillard, 1996, pp. 91-134).

Dar, situându-se în punctul de joncțiune dintre gândirea lui Mallarmé și filosofia negativității hegeliano-kojeviene și nietzscheano-heideggeriene, criticul, eseistul, prozatorul și gânditorul Maurice Blanchot este, probabil, adevăratul campion și fenomenolog al absenței în literatură și în meditația filozofică asupra acesteia. Ca interpret al poetului, el vede pretutindeni, în poezia și gândirea lui Mallarmé, lucrînd absența – în ființa lumii din jurul poetului și în el însuși, în limbajul său și în gândirea sa, ca și în experiența sa creatoare. Astfel, în cele două abisuri despre care poetul că spune că i s-au revelat pătrunzînd în experiența versului, a scrisului, el vede pătrunderea sa într-un timp al “absenței zeilor” și al absenței din sine, al propriei morți. Apoi, între termenii distincției pe care poetul o operează între vorbirea brută sau imediată și cea esențială sau poetică, nici măcar prima, cea cotidiană și utilă, deși e referențială și trimite la lucruri reale, nu e propriu-zis brută, însă nici plină, fiindcă, afirmă criticul, “ceea ce reprezintă ea nu e prezent”, ci absent: “nimic nu e mai străin de copac decît cuvîntul copac” din limba uzuală, de vreme ce cuvîntul dispare în propriul uz, devenind “un pur nimic, neantul chiar, dar în acțiune”. În schimb, vorbirea poetică îi e opusă din acest punct de vedere: “Ea este, prin ea însăși, impunătoare, ea se impune, dar nu impune nimic”, fiindcă în ea nu vorbește cineva anume, de fapt, nu vorbește nimeni, ci “limbajul se vorbește pe sine”. Astfel încît, în experiența sa creatoare, “poetul face operă de pur limbaj”, instituind “un univers de cuvinte” vide deopotrivă de referent și de subiect, un spațiu literar prin excelență, un spațiu al absenței, în fond, opera, poemul: “căci – zice criticul – nimicul este cel care lucrează în cuvinte”. Iar asta din simplul motiv că, la fel ca în exemplul relației dintre copacul real și cuvîntului copac, cuvintele “au puterea de a face să dispară lucrurile, de a le face să apară în calitate de lucruri dispărute, aparență ce nu mai este decît cea a unei dispariții, prezență care, la rîndul ei, se întoarce în absență prin mișcarea de eroziune și uzură care este sufletul și viața cuvintelor”, dar care au, pe de altă parte, strania “putere de a face să se «înalțe» lucrurile în sînul absenței, stăpîne a acestei absențe”, avînd totodată “puterea de a dispare aici ele înseși, de a se face miraculos absente”. Aici, în acest spațiu al absenței generalizate, se situează “punctul central” al experienței lui Mallarmé: “cel unde împlinirea limbajului coincide cu dispariția sa”, însă

“unde vorbirea nu mai este ea însăși decît aparența a ceea ce a dispărut, imaginarul”. Imaginarul, însă, în esența sa: adică locul atopic și timpul acronic în care “se afirmă prezența insolită a lucrurilor reale devenite pură absență, pură ficțiune”. Acesta ar fi imaginarul specific poemului mallarméan, conceput – și construit ca atare – ca loc fără loc și timp fără timp, ca spațiu despațializat și timp detemporalizat, care “oscilează miraculos de la prezența sa ca limbaj la absența lucrurilor lumii” (Maurice Blanchot, *Spațiul literar*, 1980, pp. 31-35, 37-39).

Așadar, pe toate planurile, de la cel al obiectului și subiectului la cel al limbajului și activității creatoare mallarméene, cuvîntul de ordine blanchotian este absența, sinonim principal, spectral chiar, al celorlalte cuvinte esențiale ale poetului. Căci înspre absență și moarte converg toate la Mallarmé: “Totul se rezumă pentru el – afirmă criticul în eseul *Experiența lui Igitur* – la înrudirea ce s-a stabilit între cuvintele gîndire, absență, cuvînt și moarte. Profesiunea de credință materialistă: « Da, știu, nu sîntem decît zadarnice forme ale materiei » nu este punctul de plecare, revelația care l-ar fi obligat apoi să reducă la nimic gîndirea, pe Dumnezeu, și toate celelalte figuri ale idealului. În mod evident, el pleacă de la nimic, căruia i-a simțit [...] forța și misterul în meditația și împlinirea lucrării sale poetice. Vocabularul său hegelian nu ar merita nici o atenție dacă nu ar fi însuflețit de o experiență autentică, iar această experiență este cea a puterii negativului” (Id. *ibid.*, 1980, p. 78).

De altfel, aceasta este puterea hegeliană pe care mizează și Blanchot însuși în meditația sa asupra literaturii și artei moderne, în speță asupra operei literare, a imaginii literare și imaginarului în genere, iar ea îl va purta, firește, din nou, în inima absenței – în sensul, chiar, etimologic, de ab-esse, adică, ceea ce se află ascuns după ființă, în spatele aparenței acesteia și la temeiul ei. Ca fenomenolog al operei literare moderne și contemporane, pe care o privește, însă, nu ca pe un obiect, precum esteticianul sau teoreticianul, ci ca pe o experiență vie a subiectului creator, principala sa întrebare și temă de meditație, mereu reluată de la capăt, vizează punctul originar al operei, experiența revelatoare din care purcede sau, cu expresia sa, experiența originală, în înțelesul, mai ales, de originantă (Maurice Blanchot, 1975, pp. 192-219): în opera modernă, afirmă el, “experiența devine căutarea esenței operei, afirmarea artei, problema originii” (Id. *ibid.*, 1975, p. 202). Iar asta fiindcă opera e, afirmă el în eseul *Dispariția literaturii*, “strania mișcare ce merge dinspre operă către originea operei, opera însăși devenită căutarea neliniștită și infinită a sursei sale” (Maurice Blanchot, 1971, p. 289). Firește, conform modalității negative a gîndirii sale, el pune problema originii operei literare și de artă la modul negativ și o soluționează tot negativ, de vreme ce, după el și după ceilalți gînditori ai negativității, precum Bataille, însuși fundamentul operei e, în ultimă instanță, negativ. Fiindcă,

într-un fel sau altul, e legat de “moarte ca posibilitate extremă” în sens heideggerian sau “ca posibilitate a imposibilității” în sens levinasian – de “potența absolută a negativului (s. n.) care devine munca adevărului în lume, care (a)duce negația la realitate, forma la inform, finitul la indefinit”, cum se exprimă într-un pasaj, unde-i invocă pe Heidegger și pe interpretul său Levinas, însuși eseistul (Maurice Blanchot, ed. it. cit., 1975, pp. 209-210). Ca atare, mișcarea subiectului creator spre originea operei, spre punctul de inspirație, va sfârși, paradoxal, cu atingerea punctul ei de dispariție: “opera este mișcarea care ne poartă către punctul pur de inspirație din care (pro)vine și pe care ea pare să nu-l poată atinge decât dispărînd” (Maurice Blanchot, 1971, p. 293).

Pentru el, “cel ce se consacră unei opere e atras către punctul unde ea e supusă probei imposibilității sale”, adică dispariției sale, adică absenței ei radicale, iar aceasta e “o experiență într-adevăr nocturnă, experiența însăși a nopții”, cum arată în Exterioritatea radicală, noaptea, eseu ce-l prefătează și face inteligibil pe a acela faimos, intitulat Privirea lui Orfeu. Dispariția, absența operei se revelă în diferența radicală pe care fenomenologul ei o face între ceea ce numește prima noapte și cealaltă noapte, între cea în care “totul a dispărut”, în care “se apropie absența, tăcerea, odihna și noaptea”, dar numai se apropie, și cea în care acest “«totul a dispărut» apare”. Cealaltă noapte “e apariția lui «totul a dispărut»”, a “nopții goale”, vide, la care fac aluzie și pe care totodată o ecranează “micile imagini”, “aparițiile, fantasmalele și visele” ce populează prima noapte. “Prima noapte e primitoare. Novalis îi dedică imnuri. Despre ea se poate spune: în noapte, ca și cum ar avea o intimitate. [...]. Dar cealaltă noapte nu primește, nu se deschide. E întodeauna în afară” (Maurice Blanchot, ed. it. cit., 1975, p. 140). E exterioritatea fără rest, exterioritatea radical negativă. Ea este tocmai apariția dispariției operei, fenomenalizarea dispariției sale însăși, adică apariția absenței ei esențiale, unde nici măcar o umbră de prezență nu mai rămâne – unde nici măcar fantasmalele primei nopți, figuri ale absenței și ele, dar neesențiale, nu mai subzistă.

Iată revelația finală a celui angajat în experiența căutării originii operei: revelația dispariției sale, absența ei radicală ca origine. E tocmai ceea ce i se relevă în ultimă instanță și lui Orfeu, în eseul citat, în clipa întoarcerii privirii spre Euridice și dispariției definitive a acesteia: Euridice – identificată discutabil de Blanchot, în acest punct al speculației sale, cu opera, nu cu referentul ei existențial, adică nu cu corelatul experienței existențiale în vederea ei – în momentul apariției dispariției sale, al exteriorității și stranieții sale radicale, al revelației absenței sale radicale, adică a nimicului pe care fantasma, umbra sa îl disimulează:

“Numai asta a venit el să caute în Infern: [...] să privească în noapte ceea ce noaptea ascunde, cealaltă noapte, disimularea care apare” (Maurice Blanchot, 1980, p. 110).

Ca fenomenolog al imaginii și imaginarului, Blanchot nu pleacă de la premisa esteticii mimesis-ului, asemănarea cu obiectul, ci de la teza exteriorității radicale a acestora. Astfel, imaginea artistică modernă nu trimite cu adevărat, deși pare s-o facă, la ceva din lumea noastră, ci – situându-se mai degrabă, ca și opera, în afară, altundeva, decât pe tărîmul nostru – la cu totul altceva, în orice caz, la “ceva absent” (Jean Pfeiffer, 1975, pp. IX-XVI). În relația sa cu referentul, imaginea literară nu-l urmează pe acesta, nu e “după obiect”, nu e mimetică, ca în concepția comună, căci imaginea literară nu reprezintă obiectul în consistența sa, în prezența sa reală, ci-i reprezintă “prezența în absența sa”. Iar asta nu pentru că, în ea, ființa s-ar da și s-ar retrage deîndată, ci fiindcă, așa cum arată Blanchot în eseu *Cele două versiuni ale imaginarului*, “imaginea ne dă ființa, dar ne-o dă privată de ființă” și totodată, evident, “privată de asemănare”. Din perspectiva asemănării, ea are, după critic, o condiție ontică de genul celei a cadavrului. Căci, după ce a părăsit tărîmul nostru și, din om viu, a devenit defunct, acesta, întrucît nu mai ține de nici un loc și de nici un timp și, în fond, nu mai este nimic, nu mai are asemănare cu cu nimic de pe această lume: la fel ca și cadavrul, imaginea artistică, reprezentînd prezența obiectului în absența sa, nu se aseamănă propriu-zis cu obiectul, ci se “aseamănă cu sine însuși” și cu nimic altceva (Maurice Blanchot, 1975, pp. 222-231).

Punînd la lucru aceeași metodă de gîndire ca și în cazul operei și imaginarului și discutînd-o în corelație cu aceste noțiuni fenomenologice, Blanchot a ajuns, în cartea sa *Convîrșirea infinită* (1969), mergînd pe urmele romanticilor, mai ales ale lui Novalis, ale lui Hegel și Mallarmé, să scrie pe larg despre însăși absența cărții (Maurice Blanchot, 1977, pp. 561-576). Conform meditației sale fenomenologice sale asupra cărții, în afară de cartea empirică din bibliotecă, ce constituie receptacolul material al cunoașterii, și de cartea ca a priori al cunoașterii, care constituie condiția de posibilitate a oricărei scrieri și oricărei lecturi, există și “cartea ca totalitate sau Operă” sau Cartea cărților, ca totalitate deschisă, în principiu, “incluzînd în sine nu numai toate operele, ci toate puterile discursului”. Or, această exigență vizează imposibilul, e o țintă de neatins în practica scrisului: cu cît un astfel de proiect pare să fie mai aproape de împlinire, cu atît posibilitatea sa devine mai mică, mai himerică, fiindcă ea nu se situează în interiorul vreunei cărți, ci în afară oricărei cărți, “dar nu atît ca exterior al său, ci ca punct de referință la un în afară care nu o privește” (Id. *ibid.*, pp. 562-563). Fascinantă ca ispită, Cartea cu C mare sau cartea totală nu este decât un proiect himeric, decât o fata morgana:

e, de fapt, Le livre à venir, Cartea ce va să vină, care stă să vină, dar nu vine niciodată, fiind irealizabilă, absentă mereu, deci (Virgil Podoabă, 2004, pp.9-13).

În sfârșit, în poezie, mai ales în cea modernă și contemporană, la Mallarmé și la mulți alții după el, iar uneori chiar și în proză, absența are și un sens formal, grafic, referitor la dispoziția tipografică, vizuală, pe foia de hârtie, a textului, la imaginea sau figura vizuală pe care o realizează pe baza relației neinocente dintre alburi și negruri, dintre goluri și plinuri, dintre spațiile albe și cele scrise, dintre zonele de “tăcerea semnificativă” și cele de limbaj (Mallarmé, 1985, pp. 116-117,122-123).

Bibliografie

1. Poulet, Georges – La pensée indéterminée, Paris, PUF, 1985 pp. 7-14; sau Georges Poulet, Teologie și mistică (text reprezentînd Introducerea la această carte), trad de Virgil Podoabă, în Vatra nr, 3, 1992.
2. Mallarmé, Stéphane – Écrits sur le Livre (choix de textes), Paris, Éditions de l'Éclat, Éditions Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1985, pp. 101-102, 119, 143 .
3. Mallarmé, Stéphane – Oeuvres, Paris, Pleiade, 1945, p. 368.
4. Stéphane Mallarmé, 1985, pp. 151, 139, 141.
5. Poulet, Georges – Études sur le temps humains, vol. 2, La distance intérieure, Paris, Plon et Éditions du Rocher, 1976, pp. 323-339.
6. Blanchot, Maurice – Spațiul literar, trad. de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1980, p. 33.
7. Friedrich, Hugo – Structura liricii moderne, trad. de Dieter Fuhrman, București, EPLU, 1969, pp.103, 111, 128-129, 132.
8. Poulet, Georges – Entre moi et moi, Paris, Librairie José Corti, 1977.
9. Kojève, Alexandre – Introducere în lectura lui Hegel, trad de Ed. Pastenague, Cluj, Ed. “Biblioteca Apostrof”, 1996.
10. Heidegger, Martin – Originea operei de artă, trad. și note de Thomas Kleininger și Gabriel Liilceanu, București, ed. Univers, 1982.
11. Derrida, Jacques – Lingvistică și gramatologie, în antologia Pentru o teorie a textului, trad de Adriana Babeți și Delia Șepețeanu-Vasiliu, București, Ed. Univers, 1980.

12. Deleuze, Gil – Diferență și repetiție, trad. de Toader Saulea, București, Ed. Babel, 1995.
13. Heidegger, Martin – Repere pe drumul gândirii, trad. de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, București, Ed. Politică, 1988.
14. Vattimo, Gianni – Aventurile diferenței, trad. de Ștefania Mincu, București, Ed. Pontica, 1996.
15. Vattimo, Gianni – Dincolo de subiect, trad. de Ștefania Mincu, București, Ed. Pontica, 1994.
16. Derrida, Jacques, Scriitura și diferența, trad. de Bogdan Ghiu și Dumitru Țepeneag, București, Ed. Univers, 1998.
17. Martin, Mircea – Un decolonizator de spirite, prefață la Foucault, Michel – Cuvintele și lucrurile, O arheologie a științelor umane, trad. de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, studiu introductiv de Mircea Martin, București, Ed. Univers, 1996.
18. Barthes, Roland – Critică și adevăr, în antologia Pentru o teorie a textului, ed cit.
19. Eco, Umberto – La struttura assente, Milano Bompiani, 1968
20. Ionescu, Cornel Mihai – Opera deschisă – o dialectică a ordinii și aventurii, studiu introductiv la: Eco, Umberto – Opera deschisă, trad și pref de Cornel Mihai Ionescu, Pitești, Ed. Paralela 45, 2002
21. Vattimo, Gianni – Societatea transparentă, Traducere de Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1995.
22. Baudrillard, Jean – Simulacres et simulation, Paris, Éditions Galilée, 1981.
23. Baudrillard, Jean – Strategiile fatale, trad de Felicia Sicoe, Iași, Ed. Polirom, 1996.
24. Blanchot, Maurice – Lo spazio letterario, trad. di Goffredo Fofi, Torino, Einaudi, 1975, pp. 192-219 (cap. VII – La letteratura e l’esperienza originale, eseurile I caratteri dell’opera d’arte și L’esperienza originale).
25. Maurice Blanchot , Le livre à venir, Paris, Gallimard, 1971.
26. Pfeiffer, Jean – La passione dell’ immaginario, introduttore la Maurice Blanchot, Lo spazio letterario, ed. it cit.
27. Blanchot, Maurice – L’infinito intrattenimento. Scritti sull’ «insensato gioco di scrivere», trad. di Roberta Ferrara, Torino, Einaudi, 1977.

28. Podoabă, Virgil – Metamorfozele punctului. În jurul experienței revelatoare, Pitești-București, 2004.